

MISSAK MANOUCHIANEN LORRATZA

Euskal partisanso komunistak nazien kontra

Otsailaren 21ean Missak Manouchian eta Melinée Assadourian senar-emazte armeniarren gorpuzkiak Pariseko Panteoian sartuko dituzte ohore guztiekin. Poeta eta partisanso komunista, Manouchianek ekintza ikusgarriak gidatu zituen Bigarren Mundu Gerran okupaturiko Frantzia, naziek harrapatu eta hil zuten arte. Frantziako erresistentzia komunistan euskal militante ugarik ere hartu zuen parte, baina beraien historia oraindik hizki larriz idatzi gabe dago.

ETXAHUN GALPARSORO

80 urte beteko dira Missak Manouchian fusilatu zutela Mont-Valerian gotorlekuan beste 21 burkiderekin. Naziek, oso ezagun egin zen kartel gorri bat kaleratu zuten exekuzioak iragartzeko: “Krimenaren armada” leloa zuen idatzita, eta toki guztietan zabaldu zuten. Manouchianen taldeak denbora zerman erresistentzia armatuko ekintza ikusgarriak egiten, eta okupatzaileek propagandarako baliatu zuten haiek harrapatu eta heriotzara kondenatzea.

Datorren otsailaren 21ean Pariseko Panteoian ehortziko dute Manouchian, emazte Melinée Assadourianekin batera –hau ere erresistentziako kidea-. Frantziako pertsona ospetsuei soilik eman ohi zaien tokian egongo dira hortaz, Voltaire, Victor Hugo edo Marie Curieren ondoan. Bigarren Mundu Gerran nazien kontra borrokatu ziren atzerritarrei egindako aitortpen gisa hartu dute askok

Emmanuel Macronen gobernuaren erabakia.

“HERRITARTASUNA MEREZIMENDUZ IRABAZI DUGU”

Manouchian eta Assadourian senar-emazteak armeniarrek ziren, mende hasierako genozidiotik bizirik irten eta Frantziara erbesteraturikoak. Manouchianek armeniar literaturarako eta poesiarako gaitasun handia erakutsi zuen, eta horrez gain ideia komunistetekin ere egin zuen bat. Hala, Armeniaren Laguntzarako Batzordean eta Frantziako Alderdi Komunistan (PCF) izena eman zuen.

Ez da harritzekoa, beraz, naziek Frantzia bereganatu zutenean haien kontra aritzea partisanso komunistekin FTP edo Franc-Tireurs et Partisans (Frankotiratzaile eta Partisansoak) erakundearen zehazki FTP-MOI azpitaldean. MOI hizkiek Main d’Ouvre Immigrée esan nahi

dute, immigranteen eskulana, eta horrek garbi adierazten du bere osara zein zen. Manouchianek atzerriko kideak biltzen zituen taldea zuen bere agindupean FTP-MOI horietan, asko errumaniar eta hungariar judutar iheslariak ziren, baita beste jatorri batzuetakoak ere.

“Manouchianen taldeak” –izen horrekin egin zen ezagun– 1943an ekintza ikusgarriak egin zituen Parisen. Esaterako, Julius Ritter koronela hiltzea lortu zuten, Europa osoan nazientzako lan esklaboa antolatzen arduraduna zen Fritz Sauckel agintari boteretsuaren laguntzaile estua.

Baina nazien inteligentzia orokorrak sarekada batzuk egin ostean, urte hartako azaroaren 16an atxilotu zituzten gehienak –Assadourianek ihes egin ahal

izan zuen ezkutuan-. Manouchian eta bere lagunak torturatu egin zituzten eta Geheime Feldpolizien Wehrmachteko polizia militar sekretuaren esku geratu ziren.

Hurrengo urteko otsailaren 19an, bera eta beste 22 lagun heriotzara kondenatu zituen Alemaniako auzitegi militarrek, Parisko Continental hotelean kazetarien aurrean egindako epaiketa parodia batean. Orduan, armeniarrek burua jiratu eta honakoa bota zien: “Zuek frantses herritartasuna herentziaz daukazue, guk mehezimenduz irabazi dugu”. Hortik bi egunera fusilatu zituzten denak, bat izan ezik: Olga Bancic Errumaniako aktibista judutarra Alemaniara eramane zuten Stuttgarteko presondegira, eta hilabete batzuk geroago hil zuten, burua moztuta.

NAZIEN BIKTIMA KUTTUNAK

1939ko abuztuan gerra hastear zela, Molotov eta Ribbentropen elkarri ez erasotzeko itun sobietar-germaniarra sinatu zuten, eta PCFko Politburoak onartu egin zuen. Horrek aro ilun bat ekarri zuen alderdi horrentzat, kide asko banatuta baitzeuden –sobietarren miresle ziren, baina Hitlerren faxismoaren kontra zeuden-. 1941eko *Bizargorri* operazioak egoera guztiz aldatu zuen ordea. Alemaniarrek Sobietar Batasuna inbaditzeko erasoak jo zutenean, PCFk bere ildo politikoa berraztertu zuen eta erresistentziari ekin zion. Orduetik aurrera komunistak alemaniar errepresalia-operazioen biktima kuttunak bilakatu ziren.

Frantzia okupatuan talde ugari aritu zen borrokan Bigarren Mundu Gerran, baina alderdi komunistarena aitortu izan dena baino garrantzitsua goa izan zen, bere beso armatuen bidez: hasieran Organisation Spéciale deiturikoan eta gero FTPekin. “Triangelu” itxurako komando-talde txikietan zeuden antolatuta, hartara, norbait atxilotu eta torturatzen bazuten, lagun pare bat baino ezin izango zuten *traizionatu*.

Ipar Euskal Herrian ere izan ziren halako komandoak, nahiz eta beren militanteei buruzko aipamenik apenas dagoen. Jende ugari hartu zuen parte: Iparraldean jaiotako komunistak, Hegoaldetik joandako emigranteen seme-alabak, 1936ko Gerrako erbesteratuak... Gainera, badakigu Euskal Herrian emakume ugari ere

Manouchian Missak

lan handia egin zutela aurretik zeuden talde klandestinoetan, nahiz eta FTPetan haien presentzia adierazten duten dokumentu askorik ez dugun.

Ekintza-batasunerako deiak gorabehera, FTPek ez zuten harreman gehiegi izan De Gaulle jeneralak biltzen zuten erresistentziarekin, Ipar Euskal Herrian behinik behin. Antagonismo ideologikoak eta helburuen inguruko desadostasunek eragin zuten zatiketa, eta elkarren arteko mesfidantza horrek, gainera, arma eskasia ekarri zien komunistei, baita geroago gerra amaitzear zela Barnealdeko Frantziar Indarrak (FFI) erakunde nagusian integratu zirenean ere.

EUSKAL IHESLARIAK, PARTISANO IKUSEZINAK

Alemanen okupazioa hasi bezain pronto Bokale eta Biarritz inguruan erresistentzia-gune bat sortu zuten Iparraldeko komunistek, baina ez zen gehiegi nabarmendu. Aldiz, euskal kostaldeko FTPen benetako motorra Hegoaldeko eta Espainiako Estatuko errepublikar erbestertatuak izan ziren, nahiz eta frantziar historiografiak ikusezin bihurtu dituen.

400 kide inguruko talde bat osatu zen Frantziako hego-mendebalde osorako, Fernando Vázquez eta Victor Lasaren zuzendaritzapean, eta Francisco Tellechea ofizialak hartu zuen Baiona-Biarritz-Hendaia sektorearen ardura.

Tellechea Baionara migratu zuen donostiar familia bateko semea zen eta ezin konta ahala gune erresistente antolatatu zituen 1941eko amaieran erakundearen sartu eta 1943ko apirillean atxilotu bitartean: sabotajeak aztertu, arma-gordailuak antolatu, inteligentzia datuak bildu, prentsa klandestinoa zabaldu, mugalari lanak egin... Baina azkenean, berak ehundutako sareko hogeiki kide inguruk 1943tik aurrera kartzelan edo Alemaniako kontzentrazio-esparruetan amaitu zuten, batez ere Buchenwalden.

Urte hartan, 1943an, Iparraldeko euskal militante komunistek beste talde bat sortu zuten Bokale, Tarnos eta Angelu inguruan, kasu honetan Forges de l'Adour lantegi ezagunean zegoen sindikatuaren gertukoa zen taldea eta eskala handiko bi ekintza handi egin zituen. Lehenik, punta-puntako teknologia zuen Leduc markako hegazkin-motorra lapurtu zuten Latécoèreko fabrikatik, eta ezkutatu egin zuten.

Are ikusgarriagoa izan zen uztailearen 13an Biarritzen egindakoa: Hispano-

Presoak Buchenwalden, 1940an. WIKIMEDIA COMMONS

TELLECHEAREN SAREA

Francisco Tellechea Aranguren donostiarrak Franc-Tireurs et Partisans (FTP) erresistentzia komunistaren barruan sare bat sortu zuen Ipar Euskal Herriko kostaldean, Hegoaldeko eta Espainiako Estatuko errepublikar iheslariekin. 1941etik 1943ra jardun zuten, harik eta asko harrapatu eta Alemania naziko kartzeletan amaitu edo Buchenwald bezalako kontzentrazio esparruetara deportatu zituzten arte. Hauek dira haietako batzuen izenak: Lucio Alvareda, José Alzuri, Guillermo Alzuri, Antonio Berbel, Mariano Busto, Luis Dupain, Juan José Esnal, Juan Fraile, Alfonso García, Pedro García, Jean Hazen, Eugenio Halli, Santiago Huerta, Felix Martínez, José Llas, Eusebio Michelena, Manuel Michelena, Antonio Otermin eta Josefa Tellechea.

Suiza enpresak Reine-Nathalie etorbideko bere garajeen 400 Junker hegazkin-hego zituen, Alemaniara bidaltzeko prest. Biarritzeko René Saubese eta Kanboko Jean Baptiste Amestoyk gidaturik, komando batek erabat suntsitu zituen. Hiri osotik ikus zitekeen sute erraldoia eta lekua zaintzen zuten soldadu alemaniaren artean izua piztu zen.

PROPAGANDA, SAREKADAK ETA KONTENTRAZIO-ESPARRUAK

Beste gune aktiboenetako bat Bordelekoa izan zen, eta hiri hartako FTPen 3. taldea José Goytiaren aginduetara zegoen, jaiotzez madrildarra, baina izatez Mungia. Celestino Pajares bilbotarra zuen lagun, eta aipatzeko moduko ekintza bat egin zuten 1942ko urrian.

Garai hartan Gestapok eta frantziar polizia kolaborazionistak errepresio basatia hasi zuten Gironde inguruko erresistentziaren kontra. Goytia eta Pajaresen FTPko taldekideek, kikildu beharrean, nazien kontrako propaganda zabaldu zuten hiri osoan, eta alemaniar patruila zenbaiti ere eraso zieten. 1943ko urtarrilaren 29an atxilotu zituzten, eta sarekada horretan Eugenio González tolosarra eta Jesusa del Campo nafarra ere erori ziren.

MANOUCHIANEN AZKEN HITZAK

Missak Manouchian 1906ko irailaren 1ean jaio zen Hisn-i Mansuren, Armenian. Bederatzi urte besterik ez zituela, armeniar genozidioaren hasieran, aita hil zuten armak eskuetan zituela, eta ama ere handik gutxira hil zen gosez. Missak eta bere anaia Garabed, familia kurdu bati esker atera ziren bizirik. 1925ean bi anaiak Marseillan lehorreratu ziren eta ondoren Missak Parisko Citröen lantegian hasi zen lanean tornulari gisa; Garabed gaixotu eta hil egin zen 1927an.

Autodidakta izaki, Missakek berehala erakutsi zuen literaturarako zaletasuna, eta 1925ean *Vers la France* izeneko poema idatzi zuen. Gainera, besteak beste Armeniari Laguntzeko Batzordearen *Zangou* egunkariko zuzendari ere izan zen, eta Aram Andonian kazetari eta armeniar genozidioaren kronikari ezagunarekin harremana izan zuen. Missak Sorbonako unibertsitatean ibili zen literaturako irakasgaien entzule gisa, Kégham Atmadjian lagunarekin; hala sortu zuten elkarrekin *Tchank* (Ahalegin) aldizkaria. Armeniar literaturari buruzko lanak ez ezik, armenierazko itzulpenak ere argitaratu zituen.

1944ko otsailaren 21ean, atxilotuta zegoela, azken gutuna bidali zion emazte Melinée Assadouriani, eta honela zioen amaieran: "Barkatzen ditut min eman didaten guztiak, edo min eman nahi izan didatenak, bere larrua salbatzeko traizionatu gaituena eta saldu gaituztenak izan ezik". Azken hitz horiek interpretazio askotarako abagunea eman dute, Manouchian eta bere taldekideak naziek nola harrapatu zituzten azaltzen omen dutelako.

Melinée Assadourian

Iparralderago, Cognac hirian, Lucio Vallina eta Marguerite Maurin senar-emazteak buru-belarri sartu ziren FTPetan, okupazioaren aurkako erresistentzia komunistan. Lucio Ziortza-Bolibarkoa zen, emigrante familia batekoa, eta erbesteraturiko militante antifaxista espainiarrak gainbegiratzen zituen. Margueritek, aldiz, borrokalarietara aterpea ematen zien, lotura lanak egiten zituen eta inguruko etxaldeen armak ezkutatzeko ibiltzen zen. Haien seme Jeanek ere laguntzen zien ekintza klandestino horietan, hamabost urte besterik ez zituen arren.

Baina militantzia hori 1942ko uztailaren 28an moztu zen errotik. Salaketa baten ostean senar-emazteak eta bere hiru seme-alabek Gestaporen kalabozoetan amaitu zuten. Lucio irailaren 21ean fusilatu zuten eta, Marguerite berriz, Auschwitzera eraman eta han hil zen. Jean seme zaharrenak Sachsenhausen esparrian amaitu zuen 1945ko apirilean askatu zuten arte.

Badugu FTPko kide ziren euskal herriarren kasu gehiagoren berri. Francisco Izagirre altsasuarra, adibidez, Lot departamentuan desagerrarazi zuen Gestapok hainbat kideekin batera: auto batean ezkutuko toki batera zihoa-

Ipar Euskal Herrian ere izan ziren FTPetako komandoak, nahiz eta haien militantei buruzko aipamenik apenas dagoen. Jende ugari hartu zuen parte: Iparraldean jaiotako komunistak, Hegoaldetik joandako emigranteen seme-alabak, 1936ko Gerrako erbesteratuak...

zenez atxilotu eta ez ziren inoiz komisariara iritsi.

Lola García bilbotarra -Pablo Nerudaren idazkari izandakoa Txileko konsulatuan-, berriz, Fresneseko espetxetik Ravenbrückeko esparria eraman zuten, krudelki torturatua izan ostean. PSUCeko buruzagi Joaquim Olasso senarrarekin batu zen erresistentzia komunistara eta 1942an atxilotu zituzten

Parisko euren etxean, beste lagun batzuekin bilduta zeudenean.

MANOUCHIAN BEZALA HIL ZUTEN SESTAOARRA

Missak Manouchianen patu berbera izan zuen euskaldun bat ere badago historia honetan: Galo Bordeje, Sestaoko semea. Erbesteratua zen eta Paris kanpoaldeko metalurgia-langitegi batean aritzen zen. Ezer gutxi dakigu berari buruz, baina Manouchian baino egun batzuk geroago hil zuten toki berean, Mont-Valerianen.

Hauek guztiak FTPetako euskal militantziaren erakusgarri baino ez dira. Euren arrastoa askoz zabalagoa eta ugariagoa da: Britainia, Marseilla, Savoia, Okzitaniako Tolosa eta antzeko hirieta-za zabaltzen da.

1945ean, Frantzia naziengandik askatu ondoren, Gerra Hotzaren testuinguruan erresistentziaren oroimen gerra piztu zen, nor nabarmenduko, eta De Gaulleren ikuspegia gailendu zen gainerakoengandik. Hala, partisano komunisten memoria ahanzturan geratu zen, are gehiago Hego Euskal Herriko militanteena, ikusezinetan ikusezinenak. Orain, Missak Manouchianekin zabalduko bideak balio lezake historia hori berreskuratzeko. ●